

JEDAN ČOVEK NA PROZORU

Na prozoru jedne stare kuće
stoji čovek očiju uprtih u daljinu,
voda Sutjeske brazda njegovo lice,
dubi mu oči i one prelaze u vodu.

Vučica reke nadire kroz vene,
odnosi lišće i baca ga u urvine.
Čovek čuje picnjenje i vidi prijatelje
i evo okreće glavu i nekoga će da zovne.

Odjednom spazi hiljade gnusnih ptica
kako nasrću iz neba na njegovo blede lice.
Čovek se prenu, dohvati oči, zatvori prozor.
i kao sen u dimu večeri brzo iščeznu.

OTAC

Neobjašnjivo nekud iz kuće nestade
noseći zlatnu česticu među zubima
i pode poljem između repova zmija,
ispratiše ga ptice u griali i žalosti.

Dusi videše da nasta njihovo vreme,
dok se gubila očeva lavlja glava
koja izgore u živoj mahovini svetlosti,
kiljala je ledena noć pod okovanim oblakom.

Tamo gde je njegov grob velika je opekotina,
i drvo isprošupljeno kljunovima tišine,
večernje lišće pada na njegova blaga usta,
i nigde crnog plaća, nigde kola dušmana.

PRIVREDNA reforma je još jasnije pokazala šta je u našem društvu nepotrebno, čega ima previše a čega premalo. Ali, njeni rezultati mnogo gde i prikrivaju stvarne istorijske tendencije. Kad bi se neko zagledao u neke neposredne efekte reforme i sve ih do kraja uzeo za dugoročne kriterijume društvenih potreba, došao bi do besmislenih zaključaka. Tako bi se pokazalo nepotrebnim uzdizanje i zapošljavanje stručnjaka u privredi, što je razume se u dubokoj suprotnosti sa svim dosadašnjim iskustvima privredno-tehničkog razvoja najrazvijenijeg dela sveta. To ne znači da se posledice proizilaze iz same prirode prihvaćanih reformskih načela i da predstavljaju njihovo trajno obnavljanje, nego da proizilaze iz neperspektivnog reagovanja na njih što je najlakši način da se trenutno prilagodimo promenjenim normama u suštini ostane na staroj organizaciji rada, tehnologije i tržišne orijentacije.

Mnoge mogućnosti za dokazivanje uskog ekonomskog shvatanja nerentabilnosti mogu se naći naročito u sferi duhovnog stvaralaštva. Ako se do juče pozivalo nerentabilnim izdavanje klasične marksističke literature, još koliko sutra ta bi lista rentabilnosti mogla da bude još bogatija. Nemoć je tačno predvideti kakve se sudbonosne političke, kulturne i ekonomske posledice skrivaju iza te uvrežene logike koja prekore i nedoumice odbija time da naime verno ispunjava zadatke privredne reforme na svom području. Udeo društvene potrošnje za kulturu smanjuje se a nesklad između privrednog razvoja i sredstava za kulturu se sve više povećava, pa to ugrožava sami daljni razvoj proizvodničkih sila društva. Uprkos tome što bi kulturne ustanove mogle da prošire svoje izvore dohotka ili da promene njihove razmere u odnosu prema individualnim i kolektivnim korisnicima, još uvek će društvenopolitičke zajednice morati da se brinu za one delatnosti gde ekonomski uspeh u smislu kratkoročnog pokrivanja svih troškova nije moguć. I logika sve opsežnijeg neposrednog opterećivanja individualnog potrošača kao sudionika materijalne potrošnje i proizvodnje ima svoje granice, tu počinju da se rađaju rezultati koji su u suprotnosti sa rezultatima koje očekujemo ili želimo. Racionalnost postaje neracionalna, povećava se automatizacija društva, a labavi kohezivni i kolektivni

vojislav vulanović

GROB U TMINI

Cim odoše potamneli vojnici
nadosmo grob svež posle kiše,
oči nam oslepeše za jaru trave,
pepeljasto lišće treslo se u visini.

Zatvoreni u kući kao u tvrđavi
čekasmo noć da nas sakrije i spasi,
naježeno drveće u brdu se crnelo
zahvaćeno jezmom i tamnom vetrinom.

U sumrak videsmo ogromne psine,
užagrene im oči iza suvog drveća,
urlanje silno oko zgrčenog groba
sipalo je u dečja srca gortinu i inje.

Naše majke vukle su nas s prozora,
srce kao piljak topilo se u tmini,
mukili topot razjarenih pasa
širio se po užasnoj tišini.

TVRDAVA

U ojačani grad dođoše preko grebena,
mravinjak varvara u zanosu nerazumnom.
Padoše junaci, sva čeljad pod sramotom,
kraj sveta pucao je pred očima njihovim.

Izadoše u mrak da predaju ključeve,
grad potonu u kaš i u tami i dosadi,
ali iznevena srca njihova
treperila su, a ruke im u gvozd.

BALADE O RATNICIMA

Sva vlakna junaka već su pojedena,
sad kulu vetar otvara i zatvara,
senka i trava penju se u njene oči,
daljine i vreme, i neke ružne ptice.

PRADED

Smožden gladi i zlim silama,
u zagađenom suncu, među mnogim muvama,
beše star i nemoćan, oči mu guba jeđaše,
na sparušen plod beše njegovo lice.

Srce njegovo jedva se držalo,
dok seđaše u zavetrini, u golom kamenju,
i odbijaše od lika rojeve insekata,
ličio je na kladu, na grudvu zemlje.

Od svega u sećanju mu je ostao
jedan crni pauk, jedan grad na istoku,
uprljan i smanjen kao crtež na glini,
bez i jedne senke, u prašini i poruzi.

RATNIK GOVORI

U neizrecivoj slici zelene visoravni
padaju magične kiše oko našeg šatora,
smrtne zveri bljuju plamen na čoveka.

Vidim u nebu blesak. Zmije drhte travom.
Kamen gori, lišće gori, vazduh gori.
(Ali toliko vatre na jedna živa usta!)

Neće obiti odnjene kiše naše oči, naše zube!
Vidim: čovek će se ugljenasti boreći sa,
ostaće svet koji se sam i stvorio.

MARKSIZAM I KULTURA NARODA

ma i potrebama nacionalne kulture, — zavisno je od opšteg kulturnog nivoa jednog naroda, od ekonomske analize iskorisćenih mogućnosti kulturnog tržišta i od analize njegovog sopstvenog stvaralačkog procesa. A zavisno je i od jasne svesti kulturne politike o tome gde su najveća pomanjkanja zbog kojih bi negativne posledice stihijeske prihvatanja tržišnih odnosa bile najdalekosežnije. Da rešenje nije samo u apelu za veću materijalnu pomoć kazuje i činjenica što ima slučajeva kad subvencije izdavačkom preduzeću ostaju neiskorišćene, iako je svima jasno koliko smo silno zaostali u približavanju kulturnih dostignuća drugih naroda, pa i sopstvenih ostvarenja. Ovakav primer zahteva temeljit pretraz naših izdavačkih politike, organizacije rada i — udruživan, većeg broja ljudi sa odgovarajućih stručnih područja.

Kulturni proizvodi su u neravnomernom položaju sa materijalnim proizvodima već i stoga što njihova upotreba, npr. čitanje Hegela, Marksa, tehničke literature, slušanje opere — pretpostavlja određene sposobnosti koje čovek zadobija polaganom, dok korišćenje odelja, cipela, upotreba frižidera ne zahteva posebne, prethodno stečene sposobnosti. Sama ta kvalitativna razlika postavlja kvantitativne granice obimu korišćenja kulturnih proizvoda u određenom istorijskom razdoblju. Konstatacija da izdavanje marksističke literature u slovenačkom društvu s gledišta uske preduzetne ekonomike nije rentabilno nije ništa novo jer ona nije ni bila rentabilna otkako se objavljuje u Sloveniji, u početku je nesumnjivo bila još manje nego što je danas, a tako lako verovatno i neće biti uskoro. Ali, ako budemo ukinuli tu nerentabilnu proizvodnju pre nego što nje-

nom pomoću pokušamo da stvorimo broj-nije potrošača, plašim se da za buduće generacije ta proizvodnja neće biti samo nerentabilna nego i nepotrebna. Ako se napr. papa Pije XI pitao kako to da se marksistički nauk tako širi po svetu kad je naučno odavno prevladan a i nasuprot mu stoji svakidašnje životno iskustvo, njegovi naslednici mogli bi da se zapitaju,

ako i ostali prihvate naš kriterijum nerentabilnosti, — kako to da se taj nauk nije još više proširio kad je u skladu i sa životnim iskustvom i znanostju. Sun-njenje da će se tada još neko sećati neren-tabilne proizvodnje? Kulturna osamlje-nost, odvojenost od prošlosti i sadašnjosti ne postiže se samo političkim pritiskom, kako se to događa u Kini, nego i na mno-go lepši, mirniji način: određenim shvata-njem odnosa između kulturne politike i ekonomske rentabilnosti. Poslednja me-toda je utoliko privlačnija što se čoveko-va odgovornost i krivica nekako gube, a sve svađaju na ekonomsku zakonitost, a ova se opet izjednačuje sa prirodnim za-konom koji bi ostao na snazi i kad ljudi ne bi imali svesti ili pak kada ih uopšte ne bi bilo. U ovoj apsurdnosti se od-mah pokazuje da je ekonomska zakoni-tost čovekovo sopstveno delo, mada ne samovoljno i ne uvek svesno.

U slučaju zakasnelog prevodenja Marksovog „Kapitala“ otkriva se kriza čitavog odnosa prema teoretskoj idejnoj kulturi, i ne samo na sramotu naše izda-vačke i kulturne politike uopšte, SKS, nego i svakog naprednog i obrazovanog Slovenca. Narod koji je izgubio smisao za teoretske horizonte kao produžetak svojih stvarnih granica i najskrivljeniji dilema koje će postati stvarnost sutraš-njeg dana u svoj svojoj opipljivosti, — sve više grezne u zaplašeno traženje svojih istorijskih puteva i pada iz jedne kraj-nosti u drugu. U trenucima na rasršću, ljudi traže razumsku potporu i potvrdu svoje aktivnosti kod onih medaša ljudske kulture koji su, prevazilazeći horizonte svoga vremena, izrazili i neke suštinske uslove i načine egzistencije uopšte. Na-dasve je žalosno, a istovremeno i opomi-nje, to što se kod nas može čuti da je klasična marksistička literatura, jer je naime klasična i nije jučešnjeg datuma, već zastarela, dok nasuprot tome savre-mena i napredna građanska sociološka, ekonomska, filozofska i teološka misao nanovo otkriva klasične marksizma, a uče-ni jezuiti npr. o Marksu pišu duboko-umne analize. Takvi ljudi verovatno ne misle tako samo o klasicima marksizma, nego o klasicima uopšte, i imaju dakle čudno shvatanje ne samo o tome kako se razvija i napreduje čovekova misao, nego i o čovekovoj istoriji uopšte. Gde posle Aristotela još možemo da nademo dublju određenicu čoveka od one njegove da čovek izvan društva može da bude samo zver ili bog? To načelo nije pre-važilo nijedno najnovije znanstveno i antropološko istraživanje o čoveku, nego je u najboljem slučaju moglo da sklizne samo ispod njega. Ko ne bi želeo da zna Zenonove aporije o kretanju? Cine se školske i krajnje smešne, ali tvorcii moderne fizike i matematike su ih analizira-li sa najvećom brigom i ozbiljnošću. Uzmimo Dekarta. Njegovi pokušaji da odredi kriterijume razlikovanja između čoveka i automata postali su danas nade-sve zanimljiviji za teoretsku kibernetiku. Ko makar malo zna o tome kako se ana-liziraju i proveravaju Marksove misli o odnosu znanosti i industrije, industrije i psihologije, prirodnih i društvenih nauka, njegove pogleda na tehniku, klase, partiju

i čoveka uopšte, tome ni na kraj pameti ne bi palo da marksizam proglašati zastarelim. Kad se takvih pogleda prihvate znajući politički, društveni radnici, on-da to za razvoj teoretsko-idejne kulture naroda ima kobne posledice.

A ne mogu da se otarasim utiska da su takvi nazori potcenjivanja teoretske mi-sli još uvek prisutni među nekim (i vo-dećim) kulturnim i političkim radnicima, jer je nemoguće da se ovakvo stanje pravda jedino pomanjkanjem materijal-nih sredstava. Potrebno se naime samo potruditi da se ostvari određena predsta-va o živoj prisutnosti klasične i savremene teoretske misli u svesti drugih naroda, pa se naman orđucije postavlja i pitanje o njoj rentabilnosti i nerentabilnosti.

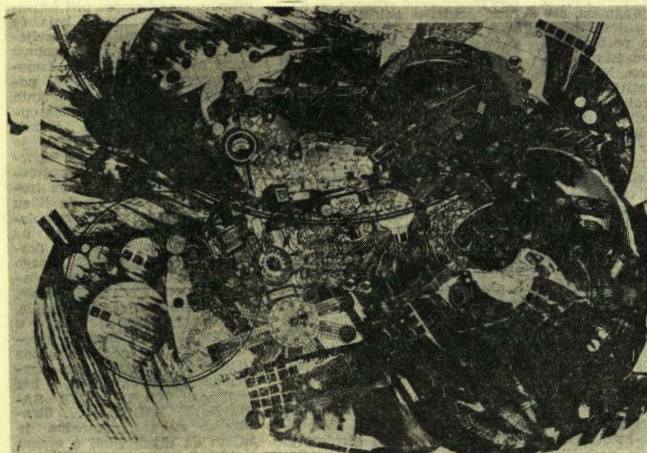
Marksa se npr. na početku svoga filo-zofskog razvoja vratio anikičkoj misli Le-mokrita i Epikura i u njunovoj proble-matici izrazio problem svoga doba, mo-gućnosti čovekove slobode, te oanos teo-rije i prakse. Već je u to u zacetku izra-zio svoju misao o preobrazbi teorije u materijalnu silu koja kao vođa nasupa protiv sveta. Citava istorija borbe protiv srenja napredne literature potvrđuje da su toga zakona bile i te kako svesne kako one sile koje su branile preživelu društveni poredak, takvi i sile koje su ga rusile. I danas, pored svih ekonomskih zakonitosti, rentabilnosti kapitalističke proizvodnje, državna politika kulture, zasnovana na toj materijalnoj osnovi, ne zaboravlja da subvencionise naročito onu literaturu koja izražava njene interese, njene želje i perspektive. Ako smo kod nas ovu rentabilnost proglašali za nerenta-bilnost onda je to prvi znak da su nam se zamaglili osnovni i trajni idejni in-teresi našeg društva. Na njihovo mesto su došli kratkoročni i — opasnost je u tome da se ta kratkoročnost ne počne označivati kao trajnost.

Uprkos naglašavanja ekonomskih za-konitosti koje vladaju tržištem knjiga, pi-tam se da li su bile iscrpljene i njihove pozitivne mogućnosti? Da li se sprovo-di odgovarajuća ekonomska propaganda za ovu vrstu „nerentabilne“ literature? Ci-njnicu da više od polovine tiraža marksi-stičke literature ostaje u magacinima, bi-lo bi previse lagodno pravdati nezainte-resovanost čitalaca. Postoje li izdavačke akcije da se dođe u kontakt s čitaocem preko radija, štampe, ne samo onda kad je reč o knjigama kulturnim, matema-tičkim priručnicima ili enciklopedijama životinjskog sveta? Da li su pojedinačne faze izdavanja dela učinjene temeljno, da nema troškova koji prevazilaze troš-kove za bržljivu pripremu fazu. Da ideja postane svojina mnogih — nije značajna pre svega lepo opremljena knji-ga i skupa hartija. Setimo se kako su jednostavna mnoga dela znanstveno fi-lozofske literature u francuskim izdanji-ma; čak je i listove potrebno razrezati. To bi za Slovence verovatno bilo poni-žavajuće? Da li u našim izdavačkim pre-duzećima, naročito u njihovim inostranim predstavništvima, postoji odgovarajući vi-sokokvalifikovani kadar koji je u sta-nju da obavi odgovarajući izbor pri na-bavljanju literature, a ne da ova dolazi stihijski? I, konačno: da li je saznanje o značaju teoretske kulture za društvenu akciju već preovladalo u društveno-političkim organizacijama a naročito u SK?

Mišljenja sam da bi se i ekonomske zakonitosti za nerentabilnu marksističku literaturu pokazale u drukčijoj svetlosti kad bi te zakonitosti bile izvedene sa takvim sluhom za oganizaciju i kooperaciju posla kako je to s visokim stepenom svesti realizovano u kapitalističkoj pro-izvodnji. Sigurno je istina u tome da je problem opsežniji — „nerentabilni“ mark-sizam je samo deo problema — i spada u okvir naše opšte kulturne politike kao i idejno usmeravanje našeg društva.

(Preveo sa slovenačkog: G. J.)

Andrej KIRN

Nebojša Delija: treći stepen prvi put